

УКРАЇНА ТА НІМЕЧЧИНА

у європейській спільноті:
історія та сучасність

До 30-річчя встановлення
дипломатичних відносин
між Україною та Німеччиною

Наукова серія «Світові традиції державного управління»

УКРАЇНА ТА НІМЕЧЧИНА У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

**Збірник статей з нагоди 30-ї річниці
встановлення дипломатичних відносин
між Україною та Німеччиною**

Київ
Видавництво «ТОВ «Прометей»
2021

УДК 327.81/.84(430:477) + 94(4/9)
У92

Україна та Німеччина у європейській спільноті: історія та сучасність: збірник статей з нагоди 30-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Німеччиною / С. М. Орехов, О. О. Рафальський, В. В. Омельчук, П.П. Гай-Нижник, І. М. Мишак та ін. К. : Прометей, 2021. 272 с. (Наукова серія: «Світові традиції державного управління». Вип. XI).

Ukraine and Germany in the European community: history and modernity: a collection of articles on the occasion of the 30th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Ukraine and Germany / S. Orekhov, O. Rafalski, V. Omelchuk, P. Hay-Nyzhnyk, I. Myshchak and others. K.: Prometey, 2021. 272 p. (Scientific series: «World traditions of public administration». Issue XI).

Редакційна колегія: д.і.н., проф. О. О. Рафальський, д.і.н., проф. П. П. Гай-Нижник (заст. кер. авт. кол.), почесний доктор М. В. Гладкий, к.е.н., доц. О. В. Гуменна, д.ю.н., проф. П. П. Захарченко, д.і.н., проф. І. М. Мишак (наук. ред.), д.політ.н., проф. Д. В. Неліпа, к.і.н. В. В. Омельчук (кер. авт. кол.), к.і.н. П. В. Сацький.

Editorial board: Doctor of Historical Sciences, prof. O. Rafalski, Doctor of Historical Sciences, prof. P. Hay-Nyzhnyk (Deputy Head of the Author's Team), Honorary Doctor M. Gladkyi, Ph.D., Associate Professor O. Humenna, Doctor of Law, prof. P. Zakharchenko, Doctor of Historical Sciences, Prof. I. Myshchak (scientific editor), Doctor of Political Science, Prof. D. Nelipa, Ph.D. V. Omelchuk (head of the author's team), Ph.D. P. Satskyi.

Рекомендовано до друку Вченою радою Наукової серії
«Світові традиції державного управління» (протокол № 1 від 12 жовтня 2021 року)

Recommended for publication by the Academic Council of the Scientific Series
«World Traditions of Public Administration» (Minutes No 1 of October 12, 2021)

Науковий збірник **«Україна та Німеччина у європейській спільноті: історія та сучасність»** розкриває особливості формування та розвитку відносин між Україною та Німеччиною у контексті загальноєвропейської цивілізації, від витоків до сьогодення.

The scientific collection **«Ukraine and Germany in the European Community: History and Modernity»** reveals the peculiarities of the formation and development of relations between Ukraine and Germany in the context of European civilization, from its origins to the present.

Збірник присвячений 30-ій річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Німеччиною

The collection is dedicated to the 30th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Ukraine and Germany

ISBN

© Омельчук В. В., керівник авт. кол., 2021
© Видавництво «ТОВ «Прометей», 2021

Встановлення дипломатичних відносин України з Німеччиною: рік 1918-й

Павло Гай-Нижник

Рік 1918-й розпочався для України у надто складних військово-політичних обставинах. Радянські війська РСФРР блискавично наступали в напрямі Києва з півночі та північного сходу. Керманічі УНР за таких умов лихоманково шукали допомоги ззовні. Перемовини з представниками Антанти заходили у безвихідь, як і з польськими та чесько-словацькими збройними формуваннями в Україні¹. Відтак шлях української дипломатії проліг до Центральних держав. Мир був потрібен й більшовицькій Росії. Його прагли також і цесарська Австро-Угорщина та кайзерівська Німеччина. У кожній країні були свої розрахунки і спонуки до цього, але саме Українська Народна Республіка потребувала як негайного миру, від якого безпосередньо залежало питання її існування, так і термінового здобуття союзника у боротьбі за звільнення власної території.

Тож ще 4 грудня 1917 р. провідники УНР вирішили надіслати своїх представників на Румунський і Південно-Західний фронти з метою укласти там перемир'я², а вже 7 грудня 1917 р. Ставка командування німецькими військами на Східному фронті отримала повідомлення, що Центральна Рада визначилась у конкретизації своєї мирної програми³. 9 грудня 1917 р. на місце проведення переговорів про перемир'я для «консультативної участі» виїхало три представники УНР. Невдовзі після цього, 11 (24) грудня 1917 р., уряд УНР надіслав до представників Центральних держав ноту за підписами В. Винниченка та О. Шульгина з проханням вступити до мирових переговорів у Бересті «до того часу, поки буде утворено спільну державну федеративну владу [Росії]»⁴, що поставила українську делегацію в досить

¹ Дивіться: Гай-Нижник П. Україна: фінанси і політика (1917–1922 рр.). К.: Сміт-книга, 2021. 808 с.; Гай-Нижник П. П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.). К.: Дуліби, 2016. 532 с.; Гай-Нижник П. П. Взаємини України з Францією і Великою Британією за Центральної Ради (1917–1918 рр.): становлення і розлад *Гілея*. 2017. Вип. 124 (№ 9). С. 32–43; Гай-Нижник П. Україна – Франція: встановлення міждержавних взаємин *Зовнішні справи*. 2017. № 4. С. 28–31.

² Horak S. The First Treaty of World War I. Ukraine's Treaty with the Central Powers of February 9, 1918. New-York: Columbia University Press, 1988. С. 22.

³ Кураєв О. О. Українська проблема у політиці Берліна та Відня у Першій світовій війні (1914–1918). К., 2006. С. 222.

⁴ Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Дрогобич, 1992. С. 71.

сумнівне юридичне становище. Її очолював В. Голубович, а до складу увійшли: О. Севрюк, М. Любинський, М. Полоз, М. Левитський, С. Остапенко. Після призначення В. Голубовича головою Ради народних міністрів УНР, через що той був змушений повернутися до Києва, дипломатичну місію Центральної Ради очолив О. Севрюк¹.

Проте діячі Центральної Ради вже не мали часу перейматися міжнародно-правовими нормами й 17 грудня 1917 р. ухвалили «утворити міжвідомствену комісію при Генеральному Секретаріаті для розроблення економічних і інших питань в зв'язку з мирними переговорами»². Німці ж, яким на той час також було не до дипломатичних тонкощів, все ж таки прагли дотримуватися хоча б зовнішніх ознак міжнародного права, а тому й усілякими способами спонукали провідників Центральної Ради таки проголосити державну самостійність УНР. 21 грудня заступник голови МЗС Німеччини Г. фон Буше віддав розпорядження своєму представникові на переговорах у Бересті довести до відома українців, що його країна «завжди буде готова офіційно визнати незалежність України» і спонукатиме до такого ж кроку своїх союзників. Невдовзі, 30 грудня 1917 р. (12 січня 1918 р.), міністр закордонних справ Австро-Угорщини О. Чернін, з уповноваження всіх представників Центральних держав, заявив: «Ми признаємо Українську делегацію, як делегацію самостійну і як повномочне представництво самостійної Української Республіки»³.

22 (09) січня 1918 р. у Києві Мала Рада ухвалює IV Універсал, який на решті проголошує самостійність УНР⁴. Проте за кілька днів після прийняття цього історичного акту уряд УНР змушений буде залишити столицю й здати її більшовицьким окупантам.

Між тим у Бересті українська делегація вела нелегкі переговори з представниками Центральних держав (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина) щодо укладання мирного договору й надання цими країнами військової допомоги УНР у боротьбі з більшовицькими загарбниками. 9 лютого 1918 р. на останньому пленарному засіданні української частини мирної конференції в Бересті, яке від імені Центральних держав відкрив промовою Р. Кюльман, а від України слово-відповідь виголосив О. Севрюк. Церемонію підписання Берестейського мирного договору було завершено 9 лютого 1918 р. о 2 год. 30 хв. ночі. За уряд УНР його завізували члени Центральної Ради О. Севрюк, М. Любинський і М. Левитський⁵. Голова української делегації О. Севрюк занотував з цього приводу: «Твердою

¹ ЦДАВО України. Ф. 2592. Оп. 4. Спр. 16. Арк. 15; Гай-Нижник П. П. Олександр Севрюк і його роль під час перемовин й укладання Мирного договору між УНР та Центральними державами у Бересті (січень – лютий 1918 р.) *Гілея*. 2018. Вип. 130 (№ 3). С. 37–44.

² ЦДАВО України. Ф. 1063. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 30.

³ Там само.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 1063. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 2–6.

⁵ Нова Рада. 1918. 22, 24 лютого.

і радісною рукою підписую я його в імені України... Берестейська конференція скінчена. Україна визнана Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною як самостійна держава, заключила перший міжнародний трактат»¹. На тій же церемонії було підписано й окремий українсько-німецький додатковий договір, який на рівноправній основі встановлював загальноприйняті у світі правові принципи відносин громадян та юридичних осіб двох сторін. 12 лютого 1918 р. українська делегація підписала з делегаціями Туреччини, Болгарії та Австро-Угорщини додаткові договори до мирного договору. Вони були подібними до українсько-німецького додаткового договору, укладеного 9 лютого. Того ж дня М. Любинський підписав звернення² до німецького народу з проханням надати Україні військову допомогу³.

Таким чином українсько-німецькі дипломатичні відносини було встановлено та юридично оформлено 9 лютого 1918 р. у Бересті (Бресті-Литовському) Мировим договором між УНР і Центральними державами, в рамках якого було також укладено Додатковий (т.зв. торговельно-економічний) договір та оформлено Звернення до німецького народу з проханням надати Україні військову допомогу. У правну основу економічних взаємин між Німеччиною та УНР у тому ж таки Бересті було домовлено також прийняти німецько-російський договір про суходільну та морську торгівлю від 1894–1904 рр., зберігав силу й генеральний російський митний тариф від 13–16 січня 1903 р.⁴ Після Берестейського договору, укладеного представниками Центральної Ради, на терен України з метою вигнання більшовицьких агресорів, вступило 450-тисячне німецьке та австро-угорське військо. 18 лютого 1918 р. у київському напрямкові почали наступ під командуванням генерала А. Лінзінгена (з березня — фельдмаршала Г. Айхгорна) 23 німецькі дивізії (20 піхотних

¹ ЦДІА України у м. Львові. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 23.

² Д. Дорошенко та Є. Чикаленко стверджували, що насправді ця ідея належала голові Центральної Ради М. Грушевському [Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. Т. 1. Ужгород, 1930. С. 37–38, 263; Чикаленко Є. Уривки з моїх споминів за 1917 р. Прага, 1932. С. 40].

³ Гай-Нижник П. Мировий договір УНР з Центральними державами у Бересті: політичні аспекти переговорного процесу (грудень 1917 р. – листопад 1918 р.) *Українознавство*. 2019. № 3. С. 8–20; Гай-Нижник П. П. Мирові перемовини у Бересті 1918 р.: персональний вимір – Олександр Севрюк *Берестейський мир: 100 років*: Сб. научн. трудов. Минск: Изд. В.Хурсик, 2019. С. 25–44; Гай-Нижник П. П. Олександр Севрюк і його роль під час перемовин й укладання Мирового договору між УНР та Центральними державами у Бересті (січень – лютий 1918 р.) *Гілея*. 2018. Вип. 130 (№ 3). С. 37–44.

⁴ Гай-Нижник П. Україна: фінанси і політика (1917–1922 рр.). К.: Саміт-книга, 2021. 808 с.; Гай-Нижник П. П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.). К.: Дуліби, 2016. 532 с.; Гай-Нижник П. П. Українсько-німецькі фінансові та торговельно-економічні взаємини (1918 р.) *Гілея*. 2019. Вип. 141 (№ 2). Ч. 1. Історичні науки. С. 22–37.

і 3 кавалерійських)¹. 24 лютого в одеському напрямкові почали просуватися 10 австро-угорських дивізій (8 піхотних і 2 кавалерійські) на чолі з командувачем фельдмаршалом Е. Бем-Ермолі (з червня — генералом А. Краусом). Невдовзі, спільно з підрозділами армії УНР, союзники звільнили від загарбників усю територію України. 2 березня 1918 р. уряд УНР прибув до Києва, а згодом у столиці законотворчу працю відновила й Центральна Рада. На теренах України також здобув право тимчасового перебування 450-тисячний контингент союзницьких німецько-австро-угорських військ, які через досить нетривалий час почали все більше перебирати на себе окупаційні функції.

Згідно з Берестейським договором держави-підписанти його, поміж іншим, також зобов'язувалися «негайно після підписання сеї умови» встановити дипломатичні відносини та обмінятися повноважними представниками, а після ратифікації мирної угоди її учасники мали намір запровадити одна у одній генеральні консульства, консульства та віце-консульства «в усіх портах, містах і інших місцевостях їх територій»². Отже, де-факто новітні українсько-німецькі дипломатичні взаємини почалися із грудня 1917 р. і мали на той час «сепаратний» характер, а де-юре були оформлені 9 лютого 1918 р. Берестейським мировим договором. Відтак Українська Народна Республіка була визнана Німеччиною та її союзниками (Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною) суверенною державою.

Персонально урядовою зовнішньою політикою УНР на той час керували Всеволод Голубович (33 роки, член УПСР³) — голова Ради народних міністрів (18 січня — 29 квітня 1918 р.) й народний міністр закордонних справ (30 січня — 3 березня 1918 р.) та член Центральної та Малої Рад, учасник переговорів у Бересті Микола Любинський (27 років, член УПСР) — державний секретар закордонних справ, керуючий Міністерством закордонних справ УНР (3 березня — 24 березня — 29 квітня 1918 р.). Тоді ж постало питання про основи зовнішньополітичної діяльності УНР та про визначення із першими дипломатичними представниками Республіки,

Слід зауважити, що іще на початку 1918 р. МЗС УНР підготувало «Проект організації Народного Міністерства Справ Закордонних», яким визначалися основні напрями робота відомства та організаційно-штатна структура його центрального апарату. До провідних функцій МЗС УНР належали: ведення політичних зносин України з іноземними державами; охорона інтересів громадян України за межами УНР та іноземних підданих в Україні; розробка проектів законів у сфері компетенції МЗС; збереження міжнарод-

¹ У зв'язку з передбаченим вступом військ Центральних держав в Україну, Німеччина й Австро-Угорщина уклали у Берліні 21 лютого 1918 р. таємний договір про спільну політику щодо держав і самоправних територій, на які розпалася колишня Російська імперія. У договорі було зазначено, що Україна не може розглядатися як окупована військами Центральних держав, а існуватиме як незалежна країна.

² ЦДАВО України. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 11, 39.

³ УПСР — Українська партія соціалістів-революціонерів.

но-правових актів України¹. У березні–квітні 1918 р. було розроблено проект Закону «Про закордонні установи Української Народної Республіки», що базувався на характерних принципах інституалізації й систематизації зовнішньополітичних усталень колишньої російської дипломатичної служби, й, відповідно, встановлював функції та градацію державних представництв та інституційних закладів Республіки за кордоном: посольства, дипломатичні місії, генеральні консульства, консульства, віце-консульства та консульські агенції. Було також запроваджено типові ранги голів таких дипломатичних представництв: посол, посланник або повноважний міністр, міністр-резидент, повірений у справах. Голови представництв мали призначатися урядом країни, а решта співробітників — наказами голови МЗС.

Організаційно-штатна класифікація Посольств УНР поділялася на розряди: I розряду із 8 штатними одиницями (на чолі з послом або посланником і уповноважним міністром, у складі радника, 2-х старших і молодшого секретарів, військового агента (аташе), 2-х драгоманів (перекладачів); II розряду з 7 штатних осіб (на чолі з міністром-резидентом, у складі радника, 2-х секретарів, військового аташе, 2-х перекладачів); III розряду із 3-ма штатними одиницями (на чолі з повіреним у справах, у складі секретаря й перекладача). Згідно з законопроектом, на дипломатичні установи покладалася наступні функції: вести політичні зносини з урядами країн акредитації; охороняти за кордоном зовнішньоекономічні інтереси УНР; захищати законні права громадян України за кордоном². Посольство УНР в Німеччині визналося до I рангу дипломатичних представництв³. Утім, вказаний законопроект так і не був ухвалений за часів Центральної Ради й перші Посольства, їхній штат та діяльність формувалися й функціонували у досить довільній формі та спосіб.

Українське Посольство в Німеччині офіційно було започатковане 16 березня 1918 р. із розташуванням у Берліні. Першим українським послом в Німеччині й, водночас, першим послом в новітній історії України, став 25-річний Олександр Севрюк. Варто зауважити, що він, як голова української делегації у Бересті й підписант Мирowego договору УНР з Центральними державами, небезпідставно мав амбіції міністра закордонних справ в уряді, який був сформований його однопартійцями-есерами й сприйняв призначення його послом як особисту образу. Проте саме цей факт з біографії О. Севрюка також і став визначальним у виборі ще наприкінці лютого 1918 р. саме його кандидатури на посольську посаду в Німеччині⁴. 16 березня 1918 р.

¹ ЦДАВО України. Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 11.

² Там само. Арк. 33, 37.

³ Там само. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 23.

⁴ Тимчасовий повірений у справах Німеччини в Україні дійсний таємний радник д-р Ф. Мумм фон Шварценштайн отримав призначення на посаду повноважного представника своєї країни в УНР 11 квітня 1918 р. [ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 8; Гай-Нижник П. П. Альфонс фон Мумм – дипломат і посол Німеччини в Україні: коротка хроніка життя (1859–1924) Гілея. 2017. Вип. 127 (№ 12). С. 45–49].

тимчасовий представник УНР О. Севрюк на чолі нечисленного складу посольства УНР в Німеччині виїхав до Берліна¹.

Тим часом у Києві відбулася кардинальна зміна внутрішньополітичного становища. 29 квітня 1918 р. Центральну Раду було розпущено й ліквідовано Українську Народну Республіку внаслідок державного перевороту. Того дня було проголошено постановляння нового державного утворення — Української Держави у формі гетьманату генерала П. Скоропадського. Гетьман здобув диктаторські повноваження, проте фактично його влада суттєво залежала від впливів Німеччини та Австро-Угорщини, війська яких перебували на території України. Особливі важелі в політичних, фінансово-економічних, військово-адміністративних галузях життя держави зосереджував у своїх руках німецький генеральний штаб групи армій «Київ» (згодом — групи армій «Айхгорна», по його убивстві), що розташовувався в столиці України. За таких умов надзвичайної ваги для гетьманського режиму та всієї Української Держави набували взаємини з Німецькою імперією, а відтак і посада українського посла у Берліні. У свою чергу, отримавши звістку про державний переворот у Києві, український посол в Німеччині, залишив свій пост і самовільно виїхав з Берліна до Швейцарії².

Вже 2 травня П. Скоропадський у власноручному листі повідомив генерал-фельдмаршала Г. Айхгорна та посла в Україні барона А. фон Мумма про те, що уряд Української Держави вступає до виконання обов'язків 2 травня 1918 р.³ Того ж дня (2 травня) посол німецький посол у Києві (тимчасовий повірений у справах Німеччини в Україні) А. фон Мумм повідомив П. Скоропадського, про визнання Берліном його уряду де-факто, а 2 червня 1918 р. Німеччина де-юре визнала Українську Державу⁴.

Вручаючи в урочистій обстановці гетьманові посольські грамоти о 16.00 дня у неділю 2 червня 1918 р., посланець Німеччини барон А. фон Мумм та Австро-Угорщини граф Й. Форгач за дорученням своїх урядів підтвердили визнання нового державного ладу в Україні й офіційно висловили бажання вступити з українським урядом у дипломатичні і ділові зносини. При цьому А. фон Мумм німецькою мовою заявив: «Мій австро-угорський колега і я маємо честь передати вашій ексцеленції дві власноручних грамоти, в котрих висловлюється признание правительства вашої ексцеленції»⁵. Навзаєм П. Скоропадський відповів також німецькою: «Від свого імені і імені українського уряду дякую за признание нашого нового державного ладу. Як і досі я надалі вестиму українську державу в тісному єднанні з центральними державами»⁶. При передачі вірчих грамот з українського боку присутніми також були: управляючий Міністерством закордонних справ Д. Дорошенко,

¹ ГДА СБ України. № 59881-ФП. Т. 45. Арк. 5.

² *Дорошенко Д.* Історія України, 1917–1923 рр. Т. II. К.: Темпора, 2002. С. 104.

³ Державний вістник. 1918. № 1. 16 травня.

⁴ Берестейський мировий договір Німеччиною було ратифікувало 24 липня 1918 р.

⁵ Нова Рада. 1918. 4 червня (22 травня).

⁶ Там само.

його товариш (заступник) О. Палтов, начальник власного Штабу гетьмана В. Дашкевич-Горбацький, члени уряду та почету гетьмана. Після церемонії присутніх сфотографували і запросили на урочисте чаювання.

Після гетьманського перевороту обов'язки міністра закордонних справ тимчасово виконував М. Василенко й одним з перших його завдань стало вирішення питання про особу очільника Посольства Української Держави в Німеччині. Саме ним 7 травня 1918 р. на засіданні Ради міністрів було запропоновано урядові відкликати українського посла в Берліні О. Севрюка¹. Зрештою 17 травня 1918 р. Рада міністрів зобов'язала Олександра Севрюка передати всі справи першому секретарю посольства Омеляну Козію, який з часу виїзду посла з німецької столиці фактично керував роботою цього українського дипломатичного представництва. Тож із 17 травня О. Козій був призначений повіреним у справах Української Держави в Берліні й виконував ці свої посадові обов'язки до 1 липня 1918 р.²

Тим часом М. Василенко, як тимчасовий глава МЗС, відвідав із візитами послів Німеччини та Австро-Угорщини у Києві — відповідно барона А. фон Мумма та графа Й. Форгача³. Саме йому, М. Василенку, за авторитетним свідченням Є. Чикаленка, й належала думка про призначення українським послом до Німеччини Ф. Штейнгеля (запис у щоденнику від 29 травня 1918 р.)⁴, а невдовзі Д. Дорошенко, що був призначений міністром закордонних справ на місце М. Василенка, також, своєю чергою, зацікавиться цією кандидатурою.

Зі спогадів А. Ніковського відомо, що Ф. Штейнгель погодився стати послом Української Держави в Німеччині під впливом «місцевих масонських груп»⁵. Натомість М. Шкільник згадував, що на кандидатурі Ф. Штейнгеля

¹ ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 5зв.

² О. Козій працював першим секретарем посольства України в Німеччині від 1 лютого по 17 травня 1918 р. З призначенням особи нового посла й, відповідно, закінчення терміну роботи О. Козієм як повіреного у справах Української Держави в Берліні (17 травня — 1 липня 1918 р.), він знову повертається до своєї попередньої посади — першого секретаря українського посольства в Німеччині, на якій перебував до 1 лютого 1920 р. Від 1 лютого 1920 р. О. Козій був переведений секретарем до Дипломатичної місії УНР в Стокгольмі, а від 1 серпня 1920 р. його було переведено до Дипломатичної місії УНР у Лондоні [Ukrainian Problems. A Collection of Notes and Memoirs Etc. Presented by The Ukrainian Special Diplomatic Mission in London to the British Foreign Office, Ministers and other Persons and Institutions. London, 1919; Українська Думка (Лондон). 2008. 19 січня. С. 6–7].

³ Гай-Нижник П. П. Українська дипломатія в Німеччині у 1918 році: заснування і діяльність Посольства УНР та Української Держави в Берліні *Гілея*. 2018. Вип. 128 (№ 1). С. 22–38.

⁴ Чикаленко Є. Щоденник. Т. II. К., 2004. С. 37.

⁵ Гай-Нижник П. Федір Штейнгель – меценат, громадсько-політичний діяч, посол Української Держави в Німеччині *Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості*. К., 2016. С. 95–124; Гай-Нижник П. Невідомі телеграми послів В. Липинського та Ф. Штейнгеля до экс-міністра закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка під час його перебування в Швейцарії (листопад 1918 р.) *Київська старовина*. 2004. № 2. С. 119–131.

наполіг безпосередньо міністр закордонних справ Д. Дорошенко: «Мін[істр] Дорошенко вважав, що бар. Штайнгель був найбільш відповідною особою на цей найважливіший пост в тодішніх обставинах так своїм соціальним, як і родовим походженням, доброю і відомою репутацією, навіть імпазотною фізичною поставою»¹. Підтверджував той факт і сам Д. Дорошенко: «В колах, що оточували двір Гетьмана, не було недостачі в своїх кандидатах, але я вважав, що послом у Берліні має бути людина, що з одного боку мала б повне довір'я національних українських кіл, а з другого — справді могла би заімпонувати в Берліні. Отже, я висунув кандидатуру барона Ф. Р. Штейнгеля, людини, яка свою прихильність до української національної справи засвідчила цілими роками громадської й культурно-національної діяльності. За найцінніше в Ф. Р. Штейнгелю я вважав його ідеальну громадську чесність, вірність обов'язку і взагалі ті високі особисті прикмети, які робили з нього так рідкісну, на жаль, у наш час постать справжнього джентльмена»².

Ф. Штейнгель, власне, не був націоналістом-самостійним, дотримувався федералістських поглядів, проте був свідомий своєї відповідальності в державних справах. Відтак, розглядаючи пропозицію очолити українське посольство в Берліні, він попередньо зауважив Д. Дорошенкові, що за умови своєї згоди має намір набрати до посольського штату, перш за все, людей кваліфікованих, без огляду на їхню національну приналежність. «Він зазначив, що розуміє приналежність людей до українства в державному розумінні, а не вузько національному, — згадував Д. Дорошенко, — і через те бажав би запросити на службу людей, котрі хоч досі в українських колах були незвісні й до національного українського напрямку не належали, але територіально походять з України й визнаючи себе громадянами Української Держави, вони будуть добрими й корисними службовцями»³. У свою чергу, сам Д. Дорошенко наголошував, що «відносини до Німеччини були влітку 1918 р. основним питанням не тільки нашої закордонної політики, але й питанням самого нашого існування як держави. Цей стан залежності від Німеччини був утворений фактом присутності на українській території кількесот тисячної німецької і австро-угорської армії»⁴.

Німеччина де-юре визнала Українську Державу 2 червня 1918 р., а вже 10 червня 1918 р. керуючий Міністерством закордонних справ Д. Дорошенко на засіданні Ради міністрів подав представлення «про призначення на посади посланця при Берлінському уряді й осібно — Германського Імператора барона Штейнгеля», яке члени гетьманського уряду схвалили⁵. Офіційне ж

¹ Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках. Спомини і роздуми. Торонто, 1971. С. 127.

² Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). Мюнхен, 1969. С. 268.

³ Там саме. С. 270.

⁴ Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. Т. 2. Нью-Йорк: Булава, 1954. С. 162–163.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 46.

призначення українського посла в Берліні відбулося 21 червня 1918 р. відповідно до постанови Ради міністрів про тимчасові дипломатичні представництва.

Гетьман П. Скоропадський затвердив пропозицію Ради міністрів призначити послом до Німеччини Ф. Штейнгеля, а дещо пізніше у спогадах написав з цього приводу: «В Берлін поїхав барон Штейнгайл, найчесніший і найблагодорніший українець, що носив лише німецьке прізвище, але навіть не говорив німецькою мовою, що, звичайно, було для його діяльності великою проблемою»¹. Пишучи відручного листа до імператора Німеччини Вільгельма II, гетьман України П. Скоропадський також не скупився на гарні слова у характеристиці свого посланця, наголошуючи, що «видатні здібності барона Штейнгеля і його непохитна відданість інтересам Держави Української — суть для мене запорука того, що він успішно виконає надане йому відповідальне доручення в справі скріплення приятних взаємин України з Німецькою Державою і що він виявить себе гідним довіри Вашої Величності»².

10 червня 1918 р. уряд ухвалив тимчасові штати Посольств і місій Української Держави³. Юридичною ж підставою діяльності українських дипломатичних служб за Гетьманату 1918 року став закон від 14 червня 1918 р., згідно з яким представництва України в цих країнах поділялися на посольства 1-го та 2-го розрядів. 19 червня Рада міністрів прийняла законопроект про тимчасові дипломатичні представництва Української Держави та асигнування 1 млн 127 тис. 72 крб 26 коп. на їхнє утримання, який гетьман затвердив 21 червня, а також ухвалила започаткувати при Посольстві в Берліні посади священика і псаломщика. Було вирішено також призначити радником українського Посольства в Німеччині О. Іванова⁴.

Юридично Посольства Української Держави в Австро-Угорщині, Німеччині, Туреччині та Болгарії були засновані відповідно до постанови Ради міністрів Постанову «Про тимчасові дипломатичні представництва Української Держави і про асигнування 1,127.072 карбованців 26 коп. на їх утримання» від 21 червня 1918 р. і фактично продовжили діяльність дипломатичних представництв УНР, започаткованих Центральною Радою⁵. Ключового значення, зважаючи на наслідки для України Берестейського договору, логічно набули ролі Посольств у Берліні та Відні. Постановою, зокрема, визначалося «аж до часу остаточної ратифікації мирового договору вислати

¹ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ: Філадельфія, 1995. С. 266.

² ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 6–63в.

³ Державний вістник. 1918. № 19. 26 червня; Державний вістник. 1918. № 21. 11 липня.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 59–60зв.

⁵ Гай-Нижник П. П. Законодавче та нормативно-правове підґрунтя становлення дипломатичної служби Української Держави за Гетьманату 1918 р. *Гілея*. 2017. Вип. 123 (№ 8). С. 28–36.

тимчасові дипломатичні представництва Української Держави до Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, Болгарії та Румунії». Із зазначеної суми на утримання українського тимчасового представництва у Німеччині виділялося до кінця 1918 р. 270 тис. 83 крб 33 коп. (номінально від 16 березня).

Посольство Української Держави в Німеччині (як і відповідні посольства в Австро-Угорщині¹, Болгарії² та Туреччині³) мало першу категорію дипломатичних представників (міністрів-резидентів, які акредитувалися головами держав)⁴. Діяльність його, як і інших посольств такого рангу, була затверджена постановою Ради міністрів від 21 червня 1918 р.⁵, а офіційно посада посла визначалася як «Надзвичайний посланник і уповноважений міністр Української Держави при цісарському правительстві в Німеччині»⁶, проте досить часто в дипломатичному листуванні зустрічалися такі спрощені посадові назви, як «пан представник Української Держави в Берліні», «пан представник Української Держави при цісарському правительстві німецької держави» тощо⁷. Український посол в Німеччині отримував річну платню на рівні членів уряду держави — 24 тис. крб, крім того, йому асигнувалося також 80 тис. крб представницьких та 25 тис. крб роз'їзних коштів⁸.

Штати посольств Української Держави I розряду визначалися наступним чином: посол або посланник чи уповноважений міністр (посада III класу із річною зарплатнею у 24 тис. крб), радник Посольства (посада IV класу, 18 тис. крб на рік), старший секретар (посада V класу, 15 тис. крб на рік), два секретаря (посада VI класу, 12 тис. крб. на рік кожному), бухгалтер (посада VII класу, 9 тис. крб на рік), два старших канцелярських урядовця (посада VIII класу, 9 тис. крб на рік кожному), два молодших канцелярських уря-

¹ Дивіться: Гай-Нижник П. П. Фінансові взаємини України з Австро-Угорщиною (кінець 1917–1918 рр.) *Австрія й Україна на історичних перехрестях*: науковий збірник. К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2016. С. 153–185; Гай-Нижник П. Фінансові взаємини Української Народної Республіки з Німеччиною та Австро-Угорщиною (1918 р.) *Україна дипломатична – 2006*. Науковий щорічник. Вип. VII. К., 2006. С. 407–442.

² Дивіться: Гай-Нижник П. П. Українсько-болгарські міждержавні і дипломатичні відносини: рік 1918-й *Гілея*. 2017. Вип. 125 (№ 10). С. 47–58.

³ Дивіться: Гай-Нижник П. П. Україна – Туреччина: становлення міждержавних і дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.) *Гілея*. 2020. Вип. 157 (№ 6–9). Ч. 1. Історичні науки. С. 7–16; Гай-Нижник П. Туреччина і Грузія як стратегічні партнери незалежної України у Чорноморському басейні та у південно-східному векторі української дипломатії (1917–1921 рр.) *Східні традиції державотворення*. Наукова серія: Світові традиції державного управління. Вип. IX: Науковий збірник на честь 150-ї річниці від дня народин Агатангела Кримського. К.: Пріоритет, 2020. С. 610–651.

⁴ Дивіться: Гай-Нижник П. П. Законодавче та нормативно-правове підґрунтя становлення дипломатичної служби Української Держави за Гетьманату 1918 р. *Гілея*. 2017. Вип. 123 (№ 8). С. 28–36.

⁵ Нариси історії Української революції 1917–1921 років. Кн.1. К., 2011. С. 322.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 36.

⁷ Там само. Арк. 36.

⁸ Державний вістник. 1918. № 19. 26 червня.

довця (посада ІХ класу, 6 тис. крб на рік кожному), два драгомана (посада VII класу, 9 тис. крб на рік кожному).

Крім того, Посольствам І розряду мало асигнуватися: 80 тис. крб — на представництво послові, посланникові або уповноваженому міністрові, 15 тис. крб — на канцелярські видатки, 15 тис. крб — на оренду помешкання послові, посланникові чи уповноваженому міністрові, 20 тис. крб — на винаймання помешкання Посольству, 25 тис. крб. — на роз'їзди послові (посланникові або уповноваженому міністру), 12 тис. крб — на роз'їзди радників і секретарям (по 3 тис. крб кожному) та ще 33 тис. крб — радникам, секретарям, канцелярським урядовцям, бухгалтерам і драгоманові на оренду помешкання (по 3 тис. крб кожному). Загалом же на утримання і видатки 12-ти співробітників (дипломатів і службовців) Посольства Української Держави І розряду передбачалося асигнувань на суму у 338 тис. крб на рік.

При цьому радники Посольств, секретарі та драгоmani при призначенні на свої посади мали отримувати одноразову допомогу в розмірі 2 тис. крб на екіпірування, а молодші канцелярські урядовці повинні були виконувати також і обов'язки дипломатичних кур'єрів. Варто додати, що 26 серпня гетьман затвердив урядову постанову про додаткове асигнування ще 80 тис. крб на оренду помешкання в Берліні Посольством Української Держави в Німеччині¹, а 19 жовтня — Закон «Про зміну і доповнення закону від 14 червня 1918 року про штати Посольств Української Держави 1 і 2 розряду»². Зокрема було ухвалено асигнувати в рахунок річного бюджету МЗС 230 тис. крб «на заснування фонду для видання дипломатичним представникам Української Держави за кордоном та всім урядовим особам в дипломатичних представництвах добових грошей в розмірі, який встановлюється для кожного представництва розпорядженням Міністра Закордонних Справ»³. Щодо Посольств І розряду зміни торкнулися однієї з посад молодшого канцелярського урядовця, яку було трансформовано у посаду аташе Посольства з зарахуванням її до дипломатичного корпусу, а особам, які були би призначені на цю посаду, постановлялося видавати одноразову допомогу на обмундирування в розмірі 2 тис. крб кожній⁴.

4 липня 1918 р. гетьманом було затверджено Закон «Про установлення посад військово-морських агентів в складі посольств Української Держави». Ним, зокрема, було встановлено запровадити у складі українських посольств в Німеччині, Австро-Угорщині та Румунії посади військово-морських агентів. Кожному з них визначалося річне утримання у 12 тис. крб, а також мали бути виділені кошти на роз'їзди (3 тис. крб), на винаймання помешкання (3 тис. крб), а також на оплату щорічної зарплатні (по 6 тис.

¹ Державний вістник. 1918. № 43. 3 вересня.

² Там само. № 62. 20 жовтня.

³ Там само.

⁴ Там само.

крб) для призначеного в розпорядження кожного військово-морського агента писаря¹.

22 липня 1918 р. до Берліна було відряджено капітана 1-го рангу Українського Військового Флоту Г. Свірського для ведення переговорів у справі повернення Україні Чорноморського флоту². Поточною ж роботою військово-морської дипломатії керував Закордонний відділ Морського Генерального штабу, який мав збирати і обробляти усі відомості з організації та озброєння військово-морських сил іноземних держав, яка надходила б від військово-морських аташе³.

Того ж дня П. Скоропадський затвердив Закон «Про встановлення посад військових агентів Української Держави при посольствах і про штати їх», згідно з яким при українських посольствах у Берліні (Німеччина) та Відні (Австро-Угорщина) запроваджувалися посади військових агентів I розряду, а при посольствах у Бухаресті (Румунія), Софії (Болгарія), Берні (Швейцарія) та Істамбулі (Туреччина) — II розряду⁴. Кожен військовий агент I розряду (при посольстві в Німеччині й при посольстві в Австро-Угорщині) прирівнювався за військовим рангом до «отамана бригади» й мав річне утримання у сумі в 16 тис. 200 крб (10 тис. 800 крб — основне й 5 тис. 400 крб — додаткове утримання). Військові ж агенти II розряду (себото при посольствах в Румунії, Болгарії, Швейцарії та Туреччині) прирівнювалися за військовим рангом до полковників й мали отримувати щорічно 14 тис. 400 крб кожен (9 тис. 600 крб — основне й 4 тис. 800 крб — додаткове утримання). Крім цього військові агенти мали одержувати по 300 крб кожен на передплату часописів і журналів та по 500 крб «підйомних» одночасово. Передбачалося також, що військовим агентам на перший рік служби мало б виділятися іще по 3 тис. крб «на купівлю вільної одежі» (у два терміни: 1 тис. 500 крб при прибутті за місцем призначення й стільки ж — після півроку служби). У випадкові службових роз'їздів за кордоном вони (або їхні заступники) отримували аванс у 2 тис. крб (в рахунок платні за дійсну вартість проїзних квитків I-го класу (в т. ч. авансом по 400 крб. і по 15 крб добових). Військові агенти мали вільно користуватися посольськими «помешканнями з обстановкою, видатками на канцелярські потреби, пишучою машинкою, писарями, курерами та автомобілями»⁵. У випадку ж неможливості таких послуг, агенти могли б одержувати додатково щорічно ще 12 тис. 900 крб з яких визначалося: 3 тис. крб — на оренду квартири з меблюванням, 1 тис. 200 крб — на канцелярські видатки, 3 тис. 600 крб — на наймання писаря, 3 тис. 600 крб — на кур'єра, 1 тис. 500 крб — на купівлю пишучої машинки. Таким чином загальна передбачувана сума утримання шістьох військових агентів при посольствах

¹ Державний вістник. 1918. № 22. 14 липня.

² Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії). К.: Альтернативи, 1998. С. 109.

³ Там само.

⁴ Державний вістник. 1918. № 37. 20 серпня.

⁵ Там само.

Української Держави в Берліні (Німеччина), Відні (Австро-Угорщина), Бухаресті (Румунія), Софії (Болгарія), Берні (Швейцарія) та Істамбулі (Туреччина) мала сягнути 204 тис. 600 крб бюджетних коштів на рік. Проте, уряди цих держав відхилили приїзд українських військових аташе¹.

Посол Української Держави в Німеччині Ф. Штейнгель прибув до Берліна 1 липня 1918 р. й того ж дня дав інтерв'ю німецькій газеті «Lokal Anzeiger»². Вірчі грамоти з рук кайзера Вільгельма II Ф. Штейнгель отримав 9 листопада 1918 р., це була остання аудієнція в імператора (28 листопада Вільгельм II зрікся престолу).

Попри те, що ще за існування УНР на утримання українського представництва в Німеччині (станом на 16 березня 1918 р.) мало б бути асигновано 270 тис. 083 руб.³, відповідні кошти надходили із запізненням і в недостатній кількості. На перших порах посольство винаймало квартиру в Берліні, на яку урядом, за клопотанням Ф. Штейнгеля й з пропозиції міністра фінансів А. Ржепецького, 23 липня 1918 р. було збільшено відпуск коштів до 65 тис. крб.⁴

Ще перебуваючи у Києві, Ф. Штейнгель почав перейматися придбанням у Берліні нового більш пристойного приміщення для Посольства в найдорожчому кварталі міста — в районі Тіргартена. Тож, аби не витратитися на прокат мебльованого будинку, посол звернувся до міністра закордонних справ із пропозицією «про асигнування 250.000 карб., поверх асигнованих раніше 50.000 карб., на придбання обстановки для посольського дому і Посольства з тим, щоб ця сума висилалась по третинам року»⁵. Зрештою, будівлю для українського Посольства було придбано за загальну суму в 1 млн марок на вулиці Kronprinz-Ufer, 10 у німецькій столиці⁶. Структура Посольства на той час мала таку складову: Дипломатичний відділ; Господарський відділ; Канцелярія; Консульський відділ; Інформаційний відділ.

Пам'ятаючи позицію Ф. Штейнгеля щодо свого бачення підходів до формування персонального складу посольських працівників, яку сьогодні кваліфікували б як принцип фахової підготовки і державного патріотизму, міністр закордонних справ Д. Дорошенко прийняв аргументи новопризначеного посла, але водночас зауважив на тому, що представники Української Держави повинні представляти не тільки українську державність, а й українську національність. Отже, виходячи з комплексу вищевказаних критеріїв,

¹ Див.: Гай-Нижник П. Військова розвідка і контррозвідка УНР та УД: створення, завдання, діяльність (1918 р.) *Національна спецслужба в українському державотворенні: збірник статей і матеріалів з нагоди 29-ї річниці утворення СБУ*. К.: Прометей, 2021. С. 77–102.

² Lokal Anzeiger. 1918. 1. Juli.

³ Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.). Документи і матеріали. К., 2010. С. 164.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 128–130.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 19.

⁶ Там само. Арк. 48.

дипломатичні службовці, на його думку, мали би бути не лише фахівцями своєї справи, а й патріотами України.

Тож, саме з об'єднання всіх цих вимог Ф. Штейнгелем і було сформовано штати посольського представництва Української Держави в Німецькій імперії, коли одну частину дипломатичних службовців, залучених до роботи Посольства за часів УНР, було залишено, а іншу оновлено¹. У підсумку особистий склад Посольства Української Держави в Берліні на чолі з Ф. Штейнгелем набув такої конфігурації: Олександр Іванов (радник посольства), Іван Товстоліс (старший секретар), Віктор Ланін (секретар), Юрій Павлович (старший канцелярський урядовець), Антін Коваленко (старший канцелярський урядовець), Денис Давидів (молодший канцелярський урядовець), Василь Свінціцький (перекладач), Мориц Круль (позаштатний канцелярський урядовець за вільним наймом), Павло Федоренко (особистий секретар), Анатолій Кулаковський (урядовець з особистих доручень при міністрі; супровідник посла до Берліна), барон Володимир Штейнгель (син посла), Альма Коваленко (дружина старшого канцелярського урядовця), Афанасій Мельниченко (лакей пана посла)².

У додаток, відповідно до рішення Ради міністрів від 22 червня 1918 р., морський міністр мав також подати урядові законопроект та кандидатуру на посаду морського агента в Берліні (як і в Константинополі (Істамбулі), Відні, Софії та Яссах)³. 4 липня 1918 р. гетьманом було затверджено Закон «Про установаження посад військово-морських агентів в складі посольств Української Держави». Ним, зокрема, було встановлено запровадити у складі українських Посольств в Німеччині, Австро-Угорщині та Румунії посади військово-морських агентів. Кожному з них визначалося річне утримання у 12 тис. крб, а також мали бути виділені кошти на роз'їзди (3 тис. крб), на винаймання помешкання (3 тис. крб), а також на оплату щорічної зарплатні (по 6 тис. крб) для призначеного в розпорядження кожного військово-морського агента писаря⁴.

Того ж дня П. Скоропадський затвердив Закон «Про встановлення посад військових агентів Української Держави при Посольствах і про штати їх», згідно з яким при українських Посольствах у Берліні (Німеччина) та Відні (Австро-Угорщина) запроваджувалися посади військових агентів I розряду⁵. Кожен військовий агент I розряду прирівнювався за військовим рангом до «отамана бригади» й мав річне утримання у сумі в 16 тис. 200 крб (10 тис. 800 крб — основне й 5 тис. 400 крб — додаткове утримання). Крім цього військові агенти мали одержувати по 300 крб кожен на передплату часописів

¹ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). Мюнхен, 1969. С. 270–271.

² ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 26.

³ Там само. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 64.

⁴ Державний вістник. 1918. № 22. 14 липня.

⁵ Там само. № 37. 20 серпня.

і журналів та по 500 крб «підйомних» одночасово. Передбачалося також, що військовим агентам на перший рік служби мало б виділятися ще по 3 тис. крб «на купівлю вільної одежі» (у два терміни: 1 тис. 500 крб при прибутті за місцем призначення й стільки ж — після півроку служби). У випадковій службових роз'їздів за кордоном вони (або їхні заступники) отримували аванс у 2 тис. крб (в рахунок платні за дійсну вартість проїзdnих квитків 1-го класу (в т.ч. авансом по 400 крб. і по 15 крб добових).

Військові агенти мали вільно користуватися посольськими «помешканнями з обстановкою, видатками на канцелярські потреби, пишучою машинкою, писарями, курерами та автомобілями»¹. У випадку ж неможливості таких послуг, агенти могли б одержувати додатково щорічно ще 12 тис. 900 крб з яких визначалося: 3 тис. крб — на оренду квартири з меблюванням, 1 тис. 200 крб — на канцелярські видатки, 3 тис. 600 крб — на наймання писаря, 3 тис. 600 крб — на кур'єра, 1 тис. 500 крб — на купівлю пишучої машинки.

Невдовзі склад Посольства Української Держави в Німеччині набув такого вигляду: надзвичайний посол і повноважний міністр Української Держави — Федір Штейнгель; радник — Роман Смаль-Стоцький; радник — Олександр Іванов; 1-й секретар — Омелян Козій; старший секретар — Іван Товстоліс; секретар — Володимир Левицький; секретар — Густав Фрід; секретар — Віктор Ланін; секретар — Всеволод Козловський; перекладач — Олекса Шостаков; перекладач — Ольга Шостакова; старший урядовець — Юрій Павлович; старший урядовець — Володимир Хотько; торговельний агент — д-р Микола Страдомський; аташе — Дмитро Матвієв; бухгалтер — Антон Коваленко; дипломатичний кур'єр — Володимир Пожидаєв; дипломатичний кур'єр — Олександр Макаров.

Пізніше, вже на еміграції, міністр закордонних справ критикував Ф. Штейнгеля через те, що склад нового посольства був сформований не за національною ознакою, позаяк співробітники, обрані Ф. Штейнгелем, хоча й сумлінно виконували свої обов'язки, набули в Німеччині характеристики, що вони «росіяни з українського посольства»². На подібні закиди, зокрема й щодо власної особи, посол відповідав, що «знайомити з Україною повинні спеціалісти, суспільство, лекції, книги та ін., я готовий допомагати, але мої обов'язки, як я розумію, зміцнити Державу, підняти її престиж і зміцнити ті дружні відносини, які повинні бути між Україною та іншими державами, головним чином Німеччиною»³. Тим не менш, багато хто з тогочасних українських діячів, як, наприклад, М. Шкільник, усе ж вважали, що кадрові зміни, які здійснив Ф. Штейнгель, були помилкою, хоча й він «як посол мав право змінити персонал посольства. На тій підставі він звільнив деяких попередніх урядовців-українців і на їх місце прийняв урядовців російської національності.

¹ Там само.

² Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). Мюнхен, 1969. С. 271.

³ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 47.

Тому посольство мало опінію російського посольства, а він сам — «єдино-неділимця»¹.

Попри таке упереджене ставлення серед окремих вітчизняних діячів (надто свідомих національної приналежності), українське Посольство в Німеччині не лише діяло досить ефективно з огляду на щоденну рутинну працю, а й брало на себе дипломатичну ініціативу та виконувало важливі публічно-представницькі функції. Оразу ж по прибутті до Берліна Ф. Штейнгель² відвідав міністра закордонних справ Німеччини Р. фон Кюльмана. Невдовзі (в липні ж 1918 р.) український посланець зустрічався з директором юридичного департаменту МЗС Німеччини паном Крігом щодо питання про державний борг Росії. Йшлося про намір поділити його між державами, що утворилися на уламках царської імперії. Німці (в особі Кріге) наполягали на потребі Україні негайно визначитися щодо власної частки (на тоді вже почала працювати відповідна більшовицько-німецька комісія). Ф. Штейнгель прагнув увести до складу цієї комісії українських представників, Кріге ж натомість вважав за доцільне передати ці «клопоти» у відання самих німців, хоча й не заперечував проти спостерігачів від України, які на той момент знаходилися в Берліні³. Водночас Ф. Штейнгель висловив думку про недоцільність поспіху у визначенні української долі від російського імперського боргу, позаяк поміж Росією та Україною ще не було укладено мирного договору (як не було відомо й чисельності самостійних держав, на які зрештою поділилася колишня Росія). Станом же на 31 серпня 1918 р. Посольство України в Німеччині не мало змоги напряду підтримувати дипломатичні взаємини з представниками більшовицької Росії, а за потреби мусило звертатися безпосередньо до свого МЗС у Києві, яке й розв'язувало певні питання з відповідним наркоматом РСФФР⁴. Так само, на думку українського посла, на заваді цьому був і факт тимчасової нератифікації мирного договору між Німеччиною та Українською Державою. Торкнулися перемовники й питання розподілу морських кораблів колишньої Російської імперії. Позиція Кріге полягала в тому, що «для Української Держави певне буде неприємно, щоб весь флот перейшов до Туреччини», тож варто вирішити його негайно. Однак Ф. Штейнгель відповів, що не правомочний розглядати це питання, тому до Берліна буде відряджено окремого представника Українського морського міністерства⁵.

Посольство не лише справно виконувало свої безпосередні завдання в Німеччині, а й підтримувало гарні зв'язки з дипломатами нейтральних

¹ Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках. Спомини і роздуми. Торонто, 1971. С. 127.

² Про життя та діяльність Ф. Штейнгеля докладніше дивіться: Гай-Нижник П. Федір Штейнгель – меценат, громадсько-політичний діяч, посол Української Держави в Німеччині *Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості*. К., 2016. С. 95–124.

³ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 21.

⁴ Там само. Спр. 102. Арк. 43.

⁵ Там само. Спр. 99. Арк. 21.

держав (Іспанії та Нідерландів)¹ та сприяло налагодженню дипломатичних відносин Фінляндії і Грузії з Українською Державою². Чи не відразу по прибутті Ф. Штейнгеля в Берлін його відвідали високопосадовці дипломатичних місій Іспанії князь Ф. Радзивілл, представник Фінляндії доктор Г. Гуммерус і Е. Шифф, італійський посол (як приватна особа), колишній посол Росії в Японії, потім у Вашингтоні, барон Розен³.

Гетьман та його урядовці передбачали можливість поразки Німеччини та її союзників у Світовій війні. Саме тому перші спроби встановити контакти з нейтральними державами, а через них з представниками Антанти розпочалися з українського боку ще влітку 1918 року. Тоді Києву вдалося заслати свого представника до Швейцарії, який повернувся в Україну з листом від швейцарського міністра закордонних справ Лярді з пропозицією вступити в ділові зносини. Швейцарія пропонувала також відрядити до неї українського представника й обіцяла направити свого до Києва. Зацікавленість у співпраці з Україною виявили й швейцарські торговельно-промислові кола. Д. Дорошенко писав, що головним на той час завданням української політики було «визволення з-під опіки наших союзників, німців та австро-угорців». Водночас, використовуючи «поміч Німеччини (як найсильнішої з держав, що підписали Берестейський договір), доки це нам буде потрібно, старатись якомога швидше стати на власні ноги й тоді вийти з-під опіки Німеччини і визволитися від присутності на українській території австро-угорських військ»⁴. Крім того, гетьманський міністр закордонних справ прагнув домогтися від Німеччини сприяння в питанні «допуску представників самостійної України на мировий конгрес»⁵. Тож гетьман та члени його уряду передбачали

¹ Дацків І. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. Тернопіль, 2009. С. 219.

² Hai-Nyzhnyk, Pavlo. Formation of Ukrainian-Georgian diplomatic relations at the UPR and the Ukrainian State (1917–1918) *Україна і Грузія: дипломатичні відносини, міжнародні зв'язки, історичні джерела*. До століття встановлення дипломатичних відносин: 36. наук. статей. К.: Інститут історії України НАН України, 2018. С. 17–37; Гай-Нижник П. П. Українсько-грузинські дипломатичні взаємини за часів УНР і ГДР (грудень 1918 р. – листопад 1921 р.) *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Вип. 24. Зовнішня політика і дипломатія: інституціоналізація, трансформація, традиціоналізм. Ч. 1. Серія «Історичні науки». К., 2017. С. 82–91; Гай-Нижник П. П. Становлення українсько-грузинських дипломатичних взаємин за Центральної Ради УНР та Української Держави за гетьманату П. Скоропадського (1917–1918 рр.) *Гілея*. 2017. Вип. 122 (№ 7). С. 12–21; Гай-Нижник П. П. Україна — Грузія: становлення міждержавних і дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.) *Україна дипломатична* (Diplomatic Ukraine). Вип. XVIII. К., 2017. С. 124–142; Гай-Нижник П. П. Становление украинско-грузинских дипломатических отношений в УНР и Украинской Державе (1917–1918 годы) *Славяноведение*. 2018. № 5. С. 32–47; Матвієнко В. М. Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії. К., 2002. С. 203.

³ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 10.

⁴ Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. Т. II. К.: Темпора, 2002. С. 129; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). Мюнхен, 1969. С. 17.

⁵ Деникин А. И. Гетманство и Директория на Украине *Революция на Украине по мемуарам белых*. Москва–Ленинград, 1930. С. 151.

можливу поразку Німеччини в Першій світовій війні, тому увага приділялася також встановленню дипломатичних відносин з нейтральними державами, а вже через них — з державами Антанти¹.

Тим часом у наприкінці літа 1918 р. військове становище Німеччини на Західному фронті кардинально змінилося, наступ альянтів під командуванням маршала Ф. Фоша наближав німецьку армію до критичної межі, зростала напруга й у середині держави. Усе це зумовило поглиблення ставлення німецького уряду щодо України й початок щільнішого зближення між очільниками держав — кайзером Вільгельмом II і гетьманом П. Скоропадським. Відтак дипломатичні служби обох країн розпочали підготовку до особистої зустрічі голів держав на вищому рівні. 12 серпня 1918 р. голова Ради міністрів Ф. Лизогуб доповів урядовцям про свій намір здійснити службову поїздку до Берліна². 17 серпня 1918 р. до Німеччини відбула офіційна урядова делегація Української Держави на чолі з головою Ради міністрів Ф. Лизогубом та у складі заступника міністра закордонних справ О. Палтова й (у якості секретаря) особистого ад'ютанта гетьмана, князя В. Кочубея³. Візит мав досить успішні наслідки для України, проте у Німеччині Ф. Лизогуб і О. Палтов не змогли остаточно розв'язати проблему створення українського війська й передачі німцями Україні Чорноморського флоту. Відтак приїзд до Берліна голови українського уряду та заступника міністра закордонних справ, що водночас був довіреною особою глави Української Держави, став лише прелюдією до більш вагомій дипломатичній події — особистої зустрічі кайзера Вільгельма II та гетьмана П. Скоропадського.

Український гетьман виїхав з Києва до Німеччини з офіційним візитом 2 вересня 1918 р. у супроводі свого ординарця А. Західова, німецького графа В. Альвенслебена, ад'ютанта Г. Зеленецького та особистого радника і заступника міністра закордонних справ О. Палтова. На порядку денному візиту було вирішення важливих питань внутрішньої і зовнішньої політики України, зокрема розв'язання Холмського, Бессарабського та Кримського вузлів, а також питання отримання згоди Берліна на перечачу Українській Державі Чорноморського флоту та на формування національної української армії для боротьби з більшовиками. 3 вересня 1918 р. спеціальний потяг Української Держави із гетьманом всієї України прибув у Потсдам, а 4 вересня — до столиці Німеччини, де висока українська делегація зупинилася в готелі «Adlon».

¹ Гай-Нижник П. Геополітична пастка: Гетьманат та Антанта (1918 р.) *Україна дипломатична*. Вип. XX. К., 2019. С. 25–52; Гай-Нижник П. Невідомі телеграми послів В. Липинського та Ф. Штейнгеля до экс-міністра закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка під час його перебування в Швейцарії (листопад 1918 р.) *Київська старовина*. 2004. № 2. С. 120.

² ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 162.

³ Для налагодження успішного товарообміну з державами Четверного союзу ще у травні 1918 р. з Києва у Німеччину було відправлено спеціальну Торгівельну делегацію до Центральних держав з питань промисловості, торгівлі та сільського господарства на чолі з В. П. Кочубеєм.

Візит гетьмана до Німеччини був насичений перемовинами та зустрічами, в т. ч. з імператором Вільгельмом II¹.

9 листопада 1918 р., у день, коли у Райхстазі розглядалося питання про позбавлення Вільгельма II права командування армією, німецький імператор давав Ф. Штейнгелю аудієнцію, під час якої вручив українському послу Вірчі грамоти. Протягом 20–25-хвилинної розмови кайзер розпитував Ф. Штейнгеля «чи Ви твердо стоїте на ґрунті самостійності держави, чи думаєте про федерацію в майбутньому?» тощо. У відповідь посол запевняв Вільгельма II в тому, що Україна тепер стоїть на ґрунті самостійності й буде своєю незалежною державою. Кайзер також цікавився релігійними відносинами в Україні, зокрема запитував про православну, римо-католицьку та уніатську церкви². Як виявилось, це була остання аудієнція, яку дав Вільгельм II як імператор Німеччини.

У цей час, 8 листопада 1918 р., після зречення престолу королем Людвігом III Віттельсбахом, німецька Баварія набула незалежності й була оголошена республікою. З огляду на нові реалії на просторах вже колишньої Німецької імперії, практично без проволікань, 15 листопада 1918 р. гетьман П. Скоропадський ухвалив призначення на посаду консула Української Держави у Мюнхені 28-річного галичанина Василя Оренчука³. Юридичним підґрунтям до відкриття українського Консульства в Баварії став Закон «Про скасування закону від 4 липня 1918 р. «Про заснування генеральних консульств і консульських установ за кордоном» та про встановлення нових штатів консульських установ Української Держави, уточнення консульських установ по різних краях та про асигнування в розпорядження Міністра Закордонних Справ 832.776 карбованців на утримання цих установ» від 5 листопада 1918 р. Консульство було підпорядковане українському Посольству в Берліні (у його складі вже діяв укомплектований консульський відділ на чолі з В. Ланіним), а консул — підзвітний послові в Німеччині та міністрові закордонних справ Української Держави. Штат консульства складався з трьох співробітників: консула, секретаря і канцелярського урядовця. Проте за існування Української Держави В. Оренчук встиг, ще будучи у Києві, призначити аж 26 листопада тільки одного консульського урядовця — Р. Громницького (із платнею у 400 крб на місяць)⁴. Згодом, вже у Мюнхені та

¹ Дивіться: Гай-Нижник П. Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. К.: Крок, 2019. 626 с.; Гай-Нижник П. Україна: фінанси і політика (1917–1922 рр.). К.: Саміт-книга, 2021. 808 с.; Гай-Нижник П. Дипломатичні контакти на найвищому рівні між Німецькою імперією та Українською Державою у 1918 р.: персональний вимір *Україна та Німеччина: міждержавні відносини*: зб. наук. праць. Чернівці: Сіверський центр післядипломної освіти, 2018. С. 147–165; Гай-Нижник П. Візит гетьмана Павла Скоропадського до Німеччини у контексті політичного життя України 1918 року *Україна дипломатична*. Вип. XV. К., 2014. С. 605–615; Gai-Nyzhnyk, Pavlo. Hetman Pavlo Skoropadskiy's official visit to Germany in the context of Ukrainian political life in 1918 *Україна дипломатична* (Diplomatic Ukraine). Issue XV. Kyiv, 2014. P. 616.

² Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках. Спомини і роздуми. Торонто, 1971. С. 282.

³ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 24.

⁴ Там само. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 553. Арк. 38.

при вже новій владі (Директорії УНР) В. Оренчук тільки 18 грудня 1918 р. призначить новим урядовцем Консульства В. Вельця¹. Тож, як згадував сам В. Оренчук, українське Консульство в Мюнхені фактично розпочало свою працю лише з 1 січня 1919 р.²

У ці буремні дні голова інформаційного відділу берлінського Посольства В. Левицький повідомляв, що українська політика в Німеччині мала «гурт своїх ідейних прихильників, але для широких верств німецької суспільності вона лишалася і далі загадкою»³. Водночас представники Української Держави в Берліні кропітко працювали над розвіюванням упередження серед пересічних бюргерів щодо України як однієї з причин того, що революційна Німеччина зазнала від «тих нещасних експериментів старого німецького уряду, що довели Німеччину до розвалу»⁴.

14 грудня 1918 р. Гетьманат П. Скоропадського припинив своє існування. Д. Дорошенко на нетривкий термін повернувся в Україну до Кам'янець-Подільського (в тимчасову столицю відновленої «другої» УНР), де працював у місцевому університеті у 1919 р., після чого вже остаточно змушений був покинути Батьківщину. З падінням гетьманської Української Держави закінчилася й дипломатична кар'єра Ф. Штейнгеля, який залишився в еміграції на чужині. Попри окремі недоліки та хиби в діяльності Посольства, позитивів у його праці протягом літа–осені 1918 р. все ж було значно більше, ніж провалів, а поважність особи Ф. Штейнгеля сприяла підвищенню авторитету Української Держави в Німеччині.

Підвалини закладені українськими дипломатами у Німеччині, їхній досвід, започаткування та напрацювання протягом 1918 року не були даремними. Українське Посольство в Берліні та Консульство у Мюнхені із встановленням УНР у грудні 1918 р. продовжували відчайдушно тримати дипломатичний фронт національно-визвольної і державницької боротьби українського народу ще до початку 1923 р. аж до остаточної ліквідації 6 лютого представництва суверенної України в Німеччині⁵.

У 1989 р. Німеччина була першою західною державою, що відкрила своє Генеральне консульство у Києві. Після відновлення державної незалежності Україною 24 серпня 1991 р. Федеративна Республіка Німеччина визнала Україну 26 грудня 1991 р. 17 січня 1992 р. між Україною та ФРН було встановлено дипломатичні відносини. 7 лютого 1992 р. Німеччина відкрила своє Посольство у Києві, вже у квітні 1992 р. у Бонні (тогочасній столиці ФРН) було відкрито Посольство України в Німеччині. Сьогодні Посольство України у ФРН знаходиться у відновленій столиці об'єднаної Німеччини — Берліні.

¹ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 553. Арк. 38.

² Там само. Спр. 562. Арк. 13.

³ Там само. Ф. 3766. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 1.

⁴ Там само. Ф. 3619. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 23.

⁵ Дивіться: Гай-Нижник П. Україна: фінанси і політика (1917–1922 рр.)